

Moraal moreel

Henk Korbee

6 april 2022

Inhoud

1 InLeiding	5
1.1 Kant's Tabellen	16
1.2 Nuttige zaken	20
1.3 Op de schop ermee	33
2 In Theorie	43
2.1 Noodzakelijk benoemen	53
2.2 Old days Marian	62
2.3 Nuttige gedachte	67
2.4 Plato	81
2.5 Ervaring opdoen	91
3 In Praktijk	103
3.1 Aan de bak	109
4 InAanvaring	133
4.1 Wilde gedachten	134
4.2 Overtuigen	151
4.3 Waarschijnlijk gaat het regenen	156

5	InMetafoor	165
5.1	Ruimtelijke wereld	168
5.2	Causale wereld	173
5.3	Metaphysik der Welt	178
6	In Moraal	183
6.1	UN	193
6.2	Warum Kritik	198
7	InUniversalis	203
7.1	Barcan again	205
7.2	Universeel	209
7.3	Wettelijke natuur	214
7.4	Met Tegenspraak	219
8	InRijnsburg	229
8.1	InGroenteHandel	231
8.2	InGrondwaarheden	236
8.3	is nodig voor een bewijs	239
8.4	In Aanmerking	254
8.5	InDeGeest	257
9	InRetraite	265
9.1	Zelf ondervinden	268
9.2	Risico lopen	272
9.3	Mendelen	279
9.4	Observeren	282
9.5	Een laatste opdracht	286

INHOUD 3

Gebruikte symbolen 303

 9.6 Logische symbolen 303

 9.7 Kennisruimte symboliek 306

Acronymen 307

Voorwoord

Lotje leerde Leentje lopen langs de lange Linge laan maar
Leentje wilde niet lopen
want zij zag een kadje staan
want zij zag een katje
langs de Linge staan
daarom ging
Leentje op haar kopje staan
daarom zag zij geen katje staan
langs de lange Linge laan.

Als taal betoverend werkt, waarom schrijft men dan boeken? Waarom zou de ene gedachte beter onder woorden te brengen zijn dan de andere gedachte? Waarom zou men de geschriften van de filosoof I. Kant lezen of willen lezen? Kan men wel begrijpen van wat er staat geschreven terwijl er vrijwel geen praktische zaken worden aangedragen? Betekent het soms dat men wil nadenken over wat hij schreef of bedoelt men te zeggen ik wil denken?

Er is een heikel punt te noemen. Het gebruik van woorden die denigrerend zouden zijn zoals bijvoorbeeld het woord 'neger'. De

betekenis van het woord 'neger' is zwart. Nu mag men wel het woord 'zwart' gebruiken maar 'neger' niet. Komt dat omdat men het woord 'neger' afkeurend kan uitspreken maar 'zwart' niet? Hetzelfde geldt intussen ook voor het woord 'blanke'. Blank betekent wit, maar 'witte mensen' mag men wel zeggen maar 'blanke mensen' niet? Woorden zijn niet denigrerend maar zijn denigrerend te gebruiken. Een verbod om zulke woorden denigrerend uit te spreken is moeilijk te controleren en daarom is er een verbod op het gebruik ervan. Het hoofddoel is om vanuit de politiek moreel gezag uit te oefenen op mensen. De vraag die opkomt is in hoeverre zo een verbod een maxime is in de betekenis die I. Kant gaf aan de term 'maxime'?

Wat betreft het begrip 'oorzaak' is het volgende duidelijk. Er zijn zaken die buiten onze waarneming liggen, is een aannemelijke gedachte. Een modern voorbeeld van oorzaak en gevolg, naar men denkt, op lange termijn is het volgende. Uit MailOnline 4 January 2019: *As much of the ocean responds to the rising temperatures of today's world, the deep, dark waters at the bottom of the Pacific Ocean appear to be doing the exact opposite. A Harvard study has found that parts of the deep Pacific may be getting cooler as the result of a climate phenomenon that occurred hundreds of years ago.*

¹Ik lees in een interview met een psychiater het volgende over suïcide. Mijn belangrijkste boodschap blijft dat het te vaak voorkomt en niet onvermijdelijk is. Nabestaanden die hardop zeggen, voor een ieder in het land te horen, dat men vrede ermee heeft, vergeten dat een suïcidaal persoon kan denken, zie je nou wel, men heeft er vrede mee dat ik niet meer besta of zal bestaan. Aan de zegswijze 'Vrede ermee hebben.' kleeft de betekenis van het er zijn van een

ongewenste toestand voor iemand waar geen invloed op uit te oefenen is. Doordat een suïcidaal persoon die ongewenste toestand weet te bereiken, belast men een ander moreel daarmee. Deze wijze van benaderen van morele, ethische en juridische zaken wordt in de bestudeerde boeken niet gerept. Dat roept de vraag op wat Descartes, Spinoza, Hume, Kant en vele anderen, eigenlijk beoogden met hun gedachten over de wereld.

Ook is aandacht geschonken aan het 'klimatisme'. Een wirwar aan gedachten met als kernwoord 'klimaat verandering' waarbij dit kernwoord als kapstok dient voor het politiek vermogen de wereld aan te sturen naar eigen inzichten. Het reduceren van de productie van CO₂ is het middel om opwarming van de aarde tegen te gaan. Een geopolitieke gedachte namelijk een geringere afhankelijkheid van ruwe olie en gas treedt niet op de voorgrond. Ondanks inzichten dat CO₂ niet de oorzaak kan zijn van het huidige weer, blijft men hardnekkig verkondigen dat de mens de oorzaak is van opwarming.

Over oorzakelijke verbanden nog het volgende. In het boek Rahimi (2011) staat de volgende passage: "Jouw Allah aanvaardt zelfmoord alleen als die wordt aangegepen om te getuigen van zijn bestaan en de grootsheid ervan. Daarbuiten ontnemt iedere zelfmoord hem de naam *Al-moemit*, hij die de dood geeft". Deze passage lijkt me de grondslag te zijn voor het jihadisme als rechtvaardiging van moorddadige zaken, gepleegd in de laatste decennia, uit naam van Allah. Deze vormen van oorzaak en gevolg valt buiten beschouwing in deze notities. Allah is dan hij die leven en dood geeft, waarbij de dood als waarde van het leven is opgevat. Deze waarde is niet de begrenzing van het leven binnen deze context, want dan zou zelfdoeding bevrijding van het leven zijn, en, daar kan niemand zich iets bij

voorstellen. De dood als begrenzing van het leven is dan slechts een grammaticale aaneenrijging van woorden zodat ogenschijnlijk een redelijke bewering ontstaat. Iets wat door robots te produceren is. Al-moemit zijn van Allah is dan de fundamentele waarheid, waaruit volgt dat zelfdoding het Al-moemit-zijn *niet mag* weghalen. Dat betekent ook dat men niet zeker is dat aan Allah het Al-moemit zijn toekomt. Het is dus een fantasie gedachte, die de status van fundamentele waarheid heeft verkregen, zodat zelfdoding, uit de aandrang zichzelf van het leven te beroven, strafbaar te stellen is, want het tast de aangenomen fundamentele waarheid aan, namelijk dat deze vorm van doodgaan niet de waarde van het leven benadrukt en de zelfdodenaar, naar opvatting, in feite de plaats van Allah inneemt. Een mens kan niet de deze plaats innemen. Het *niet mag* zal in een wetgeving dan als *niet kan* tevoorschijn komen om de mogelijkheid te hebben te straffen uit naam van Allah.

Opmerkelijk is dat men het heeft over vermogens van de mens maar niet over het onvermogen van de mens zoals het onvermogen van de mens zichzelf beperkingen op te leggen. Men blijft volhardend in het vervolgen van een eenmaal ingeslagen weg totdat er men nauwelijks meer verder kan gaan.

Hoofdstuk 1

InLeiding

Een vogel die overal voedsel ziet liggen
komt niet aan vliegen toe,

Het huidige politieke klimaat is het beste te omschrijven met: Een boer zegt tegen zijn kippen dat zij voor hun eigen veiligheid in een hok opgeborgen zullen worden want dan hebben zij zo weinig mogelijk last van vossen. Ik zal jullie iedere dag voer geven. Jullie hebben wel de plicht eieren te leggen. Wie geen eieren legt zal geslacht worden. De boer zelve heeft alle vrijheid om te gaan en staan waar hij wil. Ook is er de neiging een centrale wereldregering te vestigen, waartoe de UN te gebruiken is. Ik kan me niet indenken dat China, met haar strak centraal regime, daar tegen is want, zodra China het handelscentrum van de wereld is, is de UN te gebruiken de intenties van China verder gestalte te geven.

De persoonlijke situatie kan men als volgt omschrijven: Een bosjesman levend in een gemeenschap waarbinnen de vaardigheid is ont-

staan om bij ieder prooi een bepaalde pijl en boog te gebruiken. Op jacht gaande neemt men alles aan pijlen en bogen mee waarvan te denken is dat het nodig is. Een prooi ziende moet men eerst uitzoeken welke pijl en boog te gebruiken, en, gezien de tijd, kiest men een pijl en een boog. In de gemeenschap is er iemand die wil gaan verwoorden wat iemand moet doen om op jacht te gaan en geeft precieze omschrijvingen zonder zelf ooit op jacht te zijn geweest. De jagers zijn onder de indruk van zoveel denkwerk en besluiten het te aanvaarden. Eenmaal op jacht moeten de jagers en de voorschriften onthouden, wat niet meevalt omdat het een behoorlijk aantal zijn, teveel om te onthouden, en de keus maken welke pijl en boog geschikt is. Binnen de gemeenschap is de opvatting ontstaan dat een goede jager weet welke pijlen en bogen nodig zijn. Eenmaal op jacht moet ook de goede jager alsnog en de voorschriften en het materiaal weten te gebruiken, daarom vergeet men de voorschriften, want dat levert op zich genomen niets op.

Als laatste. ²In een kritiek over het boek "van H. Tjeenk Wilink staat impliciet in de inleiding dat marktwerking geen ideologie is. Mijns inziens is dat het wel zoals de liberale politici de laatste decennia inhoud hebben geven aan dat begrip. Er is sprake van een ideologie als ieder facet van de samenleving onderworpen wordt aan één gedachte en daarom is marktwerking, zoals gebracht, een ideologie. Dat een ideologie verdwijnt, is op zich een voorbeeld van marktwerking.

Als vertrekpunt neem ik van Collingwood (2007) de gedachten over omtrent vooronderstellingen zoals beschreven in hoofdstuk 4 op bladzijde 23, de vertalingen zijn, al of niet, aangepast aan mijn woordgebruik.

Postulaat 1. *Iedere gedachte, uitgesproken of niet, is gedaan als antwoord op een vraag.*

Dat wat is vastgelegd als zijnde waar of niet, is een bewering, een propositie. De zin 'Ik opper deze gedachte.' drukt uit dat men een uitspraak doet, geen bewering. In de volgende vertaalde uitspraak vertaal ik 'involves' met de achterliggende idee van Oxford dictionaries door *Be engaged in an emotional or personal relationship*.

Uitspraak 1.1. Iedere uitspraak brengt een vooronderstelling met zich mee.

Een vooronderstelling die niet gedaan is, gemaakt is, wil zeggen dat de vraag niet opkwam. Het gegeven dat iets een zekere vraag opwerpt is benoemd als de *logische doeltreffendheid* van dat iets.

Uitspraak 1.2. De logische doeltreffendheid van een veronderstelling is alleen afhankelijk van wat verondersteld wordt, niet of het al of niet waar is.

Een relatieve vooronderstelling staat in betrekking tot de vraag en ook tot het antwoord. Een absolute vooronderstelling staat in betrekking tot alleen alle vragen en nooit tot antwoorden.

Uitspraak 1.3. Een vooronderstelling is òf relatief òf absoluut.

Met als climax:

Uitspraak 1.4. Absolute vooronderstellingen zijn geen beweringen.

De vraag is of het begrip 'marktwerking' een relatieve vooronderstelling behelst te zijn dan wel een absolute vooronderstelling. Is er wel sprake van ideologie? Neem de metafoor 'Handelen als

op de markt' wat het begrip 'marktwerking' wel omschrijft. ³De redenering is dan Metafoor \rightarrow Marktwerking. De Metafoor heeft geldigheidswaarde en staat dan voor een feit, zodat de redenering Marktwerking $\bar{\wedge}$ IetsAnders \rightarrow Metafoor opgang doet. Het IetsAnders staat bijvoorbeeld voor de zorgsector. Men verkrijgt dan de redenering Marktwerking $\bar{\wedge}$ Zorg \rightarrow Metafoor. Legt een politieke partij Metafoor op als leidraad voor het handelen in zijn algemeenheid, is Metafoor als absoluut opgevat, een categorie, waardoor ook zaken die niet met Metafoor 'Handelen als op de markt' zijn te beschrijven, in deze categorie onder gebracht worden. De politiek hierbij verkrijgt dan de karakter van een ideologie. De vraag blijft staan of het hoofdlemma 1.1 wel van toepassing is. Drukt $\square_W \downarrow X \bar{\wedge} tX$ hetzelfde uit als een metafoor? Het werk van Lakoff and Johnson (2003) lezend drukt een metafoor standen van zaken uit met betrekking tot kennis van een persoon.

In de krant NRC van 16 juni 2018 staat de kop: 'ARMOEDE 1.087.000 mensen leven onder grens der armoede. Maar wat is arm? Het is dus de vraag naar de relatieve vooronderstelling van arm-zijn. In politieke discussies wordt de vraag 'Wat is arm?' doorgetrokken naar een absolute - versus relatief vooronderstelling om standpunten uit te dragen. Meer niet. Hoe men met middelen, zoals geld, omgaat wordt buiten beschouwing gelaten.

Neem het gegeven dat een atoom neutraal geladen is dankzij het feit dat elektronen en protonen tegengestelde lading hebben en er evenveel elektronen als er protonen in een atoom aanwezig zijn. De vraag die men stelt is: Waarom is dat zo? Is deze vraag een vraag naar de absolute vooronderstelling van dat gegeven, of hoopt men op een relatieve vooronderstelling? Want dan kan men nog meer

gaan onderzoeken? Ik ga verder met de opmerking dat het eerder een principe is zoals verwoord in Korbee (2018b), een absolute vooronderstelling is. Een standpunt, uitgangspunt, is dan een relatieve vooronderstelling.

Hoofdlemma Een aantal malen is het hoofdlemma toegepast in de vorm Feit \rightarrow Concl en met succes. In plaats van het hoofdlemma neem ik het eerst geformuleerde in Korbee (2018b).

Lemma 1.1 (Hoofdlemma). $\mathbf{fp} \rightarrow q \therefore \exists r \therefore V r q \rightarrow [r \bar{\wedge} q \rightarrow \mathbf{fp}]$.

Gevolg. *Er zijn twee mogelijkheden, namelijk*

$$1 \quad \exists r \therefore V r q \rightarrow [r \rightarrow q] \rightarrow \mathbf{fp}$$

$$2 \quad \exists r \therefore V r q \rightarrow [q \rightarrow r] \rightarrow \mathbf{fp}$$

Item 1. Is r een feit, leidt dit tot een oneindige regressie òf anders item 2. Item 2. Dit geeft een cyclische redenering. Dan zijn er twee mogelijkheden: uitsluiting, omdat zo een cirkelredenering niet is toegestaan, òf q is een uitgangspunt, standpunt, een principe, dan wel een axioma. Dit lemma gebruik ik in de vorm van heuristiek:

Heuristiek 1. *Feit dus Conclusie, dan, Conclusie plus IetsAnders dus Feit*

genomen. De toepassingen ter onderzoek of het wel correct is, volgen hierna. Dan nog het volgende: Tot op heden heb ik geen onderscheid gemaakt tussen de werkwoorden 'observeren' en 'waarnemen'. Oxford dictionaries geeft voor 'to observe': *Notice or perceive something and register it as being significant; from Latin observare 'to watch', from ob- 'towards' + servare 'attend to, look at'*. De vertaling van

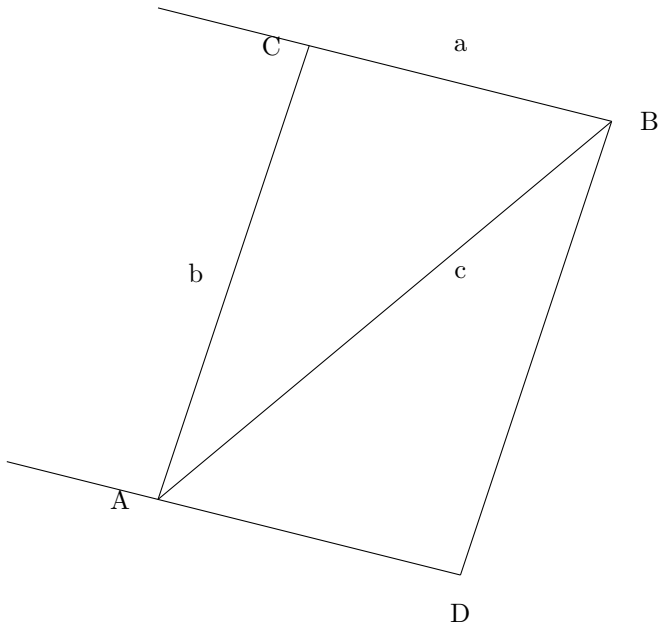
waarnemen is 'perceive' met de betekenis *Become aware or conscious of something; come to realize or understand.*

Meetkunde Als voorbeeld ter illustratie van het onderstaand figuur neem ik de propositie uit Euclides 'Elementen': In een driehoek ligt tegenover de grootste hoek de langste zijde, om daarna over te schakelen naar mijn eigenlijke doel. In bovenstaand figuur behoort bij lijnstuk BC hoek A. Duidelijk is dat bij een deelhoek van A een kleiner lijnstuk dan BC hoort. Door punt A is een lijn getrokken evenwijdig aan lijn a. In de betrekking 'parallel-zijn' is voorondersteld dat lijnen dezelfde richting hebben waarbij direct naar voren komt dat een richting bestaat. Bestaan in de zin van zichzelf te kunnen verschillen. ⁴De absolute vooronderstelling is dan ook dat er lijnen zijn, én, dat er lijnen zijn die dezelfde richting duiden waardoor richting van een lijn een attribuut is van een lijn. Echter, het begrip 'Richting' vooronderstelt dat er oriëntatie punten zijn. Een oriëntatie punt is een punt dat niet beweeglijk is, zodat het begrip richting geen absoluut vooronderstelling is, maar een relatieve veronderstelling en dan is het begrip oriëntatie punt een absolute vooronderstelling; men kan het niet zonder oriëntatie punten stellen. Bovendien is verondersteld dat deze punten in een plat vlak liggen. Mijns inziens blijft dan over dat de absolute vooronderstelling is dat als er niets beweegt er geen waarneming is. Om zich te kunnen oriënteren zijn er bewegelijke - en niet-beweeglijke zaken nodig. Het niet-beweeglijk zijn is relatief. Dat een lijn een richting heeft is geen propositie. Wat wel een propositie is, is bijvoorbeeld, dat lijnen, die niet dezelfde richting hebben, elkaar snijden.

Iedere richting heeft ook precies één tegengestelde richting. Bei-

den zijn attributen van een lijn en zonder deze attributen is geen lijn te tekenen. Ook is voorondersteld dat richtingen te onderscheiden zijn, ofschoon er geen absoluut criterium is waarmee richting te identificeren is en dat houdt in dat het soms onduidelijk is of de ene richting verschilt van de ander. Over richtingen leest men dat zij verschillend zijn zonder te poneren dat een richting niet van zichzelf verschilt, dit laatste sluit uit dat een lijn verschillende richtingen heeft. Dit herinnert aan het hebben van een standpunt of een uitgangspunt. Immers, het is niet zo dat een lijn geen richting heeft en, dat aan iedere lijn een richting gekoppeld is, hetgeen eigen is aan het hebben van een attribuut. Daarom draagt een attribuut bij aan de identificatie van een object. Doordat richtingen duidelijk te onderscheiden zijn van elkaar, is het mogelijk beweringen te doen over de onderlinge ligging van lijnen. Hebben twee lijnen dezelfde richting, maar blijken elkaar op den duur te snijden, zegt men dat zij verkeerd lopen. Het begrip richting is dus onlosmakelijk aan een 'lijn' en verschilt ervan. Er is dan ook een betrekking 'Richting' op te stellen en een betrekking 'Parallel': $Parallel\ l\ m \stackrel{\text{def}}{=} DezelfdeRichting\ l\ m$. De betrekking 'Richting' is symmetrisch en transitief. Dat lijn l dezelfde richting duidt als lijn l , is vanzelfsprekend en daarom is op te nemen dat de betrekking 'Richting' reflexief is waardoor 'Richting' een equivalentie-relatie is waarvan de bijbehorende indeling in klassen naar richting van een lijn vast gelegd. Iedere klasse is dan te representeren door een lijn uit die klasse. De andere vooronderstelling is het zich binnen de twee dimensionale ruimte afspeelt; het is een relatieve vooronderstelling. Hoek C is de grootste hoek en het moet dan aan te tonen zijn dat AB de grootste zijde is. Voorondersteld is dat er één grootste zijde is. Inbedding van driehoek ABC in parallelogram $ADBC$ levert de oplossing, want de lengte van diagonaal AB

is groter of gelijk aan de lengte van diagonaal DC.

Deze diagonaal ligt tegenover de som van hoek B en hoek A zodat het zeker is dat AC en BC kleiner zijn dan AB. Zou DC groter zijn dan AB, was het mogelijk dat, bijvoorbeeld, hoek A groter was dan hoek C. De relatieve vooronderstelling is dus dat hoek C de grootste hoek is en dat van een parallelogram vast te stellen is welke diagonaal de grootste is. Dit laatste is als volgt uit te voeren. Uitgangspunt is een rechthoek. Stel ABDC is een rechthoek, dan zijn de twee diagonalen gelijk aan elkaar. Verplaats B in de richting van CB, zó dat B verder weg komt te liggen van D en C dichterbij, dan is lengte lijnstuk AB groter dan die van CD. Ook hier zijn er allerlei vooronderstellingen. Hoek C wordt groter. De relatieve vooronderstellingen hierbij zijn

dat men kan zien wat groter wordt.

⁵Neem de metafoor *Life is a Journey*. Het drukt uit zoals men het leven ervaart. De metafoor ziet eruit alsof het een bewering is, maar het drukt een grondwaarheid uit, te benoemen als Waarheid. Dit is anders dan de bewering dat parallelle lijnen geen snijpunt hebben, want daaraan ligt niet alleen ervaring, maar ook de ingevoegde exclusiviteit TND waarmee beslissingen zijn te forceren. In die zin is een metafoor op te vatten als een absolute vooronderstelling. Metaforen op zich genomen zijn cultureel bepaald. Het wordt gebruikt om mensen te typeren en ook om kennis te vergaren.

Neem het commentaar op bladzijde xxii. Ik vat het niet helemaal, maar op te merken is dat de commentator precies doet wat Collingwood beschrijft, namelijk, een commentaar opschrijven bekeken vanuit zijn kennisruimte, wat alleen zinvol is als er ook absolute vooronderstellingen zijn, omdat men nu eenmaal een vertrekpunt moet hebben en een aankomstpunt. Het aankomstpunt zou 'een tegenspraak ontdekken' in de gedachtegang van Collingwood moeten zijn, of aantonen dat het onderscheid in geponeerde eigenschappen te vaag is om erop door te kunnen redeneren. Dan is in dat geval het vertrekpunt de gedachte dat niemand iets exacts kan opschrijven over de werking van hersenen.

Om op te schrijven dat we zouden moeten ontkennen dat absolute vooronderstellingen zelfs betekenisvol zouden kunnen zijn, is mijns inziens niet wat Collingwood noteert. Dat wat men ervaart, is zo. Men kan een metafoor zoals *Life Is a Journey* niet verifiëren. Niet alle vragen hebben een antwoord en niet alle uitspraken die als een bewering zijn opgeschreven, zijn na te gaan. Er is geen duidelijk onderscheid tussen dat wat is (Ontologie) en Metafysica. Ik neem

het volgende op uit Korbee (2018a) bladzijde 303 en verder. Ontologische eigenschappen zijn eigenschappen die het object in kwestie moet hebben om te kunnen bestaan. Metafysische eigenschappen zijn eigenschappen die niet discriminerend zijn, maar wel algemeen. Logische eigenschappen zijn eigenschappen die het object in kwestie moet hebben, opdat men kan spreken over juiste gedachten of niet. *Life Is A Journey* is ten duidelijkste een metafysische uitspraak in de vorm gegoten van een betrekking 'Zijn' tussen twee abstracte entiteiten, waarvan de één een bepaalde ervaring uitdrukt, waarmee de ander dan te vergelijken zou zijn; met andere woorden, er zijn overeenkomsten te bespeuren: *Life Corresponds To a Journey*. Het is geen bewering terwijl het wel de vorm van een bewering heeft; *Journey* is hierin de categorie, omdat algemene kenmerken te geven zijn aan een reis maken. Het gebruik van de uitdrukking 'Corresponds To' valt dan beter uit.

Begrip kweken In Scruton (1982) blijkt dat het woord 'begrip' problematisch is. Op bladzijde 37 staat dat begrippen toegepast moeten worden bij het vormen van oordelen. Ik wil hierover een oordeel vormen maar waar zal ik dan beginnen? Uit ervaring blijkt dat kinderen zeggen dat ze de som begrijpen als ze op het goede antwoord uitkomen. Het begrip hebben van iets is synoniem gesteld aan het weten hoe te handelen, om op een van tevoren vastgesteld doel uit te komen. In die betekenis zijn ruimte en tijd geen begrippen, maar iets wat aanwezig is. In wat hierna volgt probeer ik grip te krijgen op wat Collingwood schreef en daarnaast noch wat een aantal zeer bekende filosofen noteerden. Het is wel zo dat men zonder waarneming geen begrip kan verkrijgen. Voorafgaand aan waarneming is de observatie, waarbij observatie dient om gegevens te verzamelen,

op basis waarvan men in staat zal zijn waar te nemen. De gevolgde redenering is $\text{Begrip} \rightarrow \text{Waarneming}$, die afgekapt wordt bij $\text{Begrip} \rightarrow \text{geen Waarneming}$. Is het Begrip hebben een feit, volgt met het hoofdlemma dat $\text{Waarneming} \wedge \bar{\text{IetsAnders}} \rightarrow \text{Begrip}$. Het is dus niet alleen waarneming die tot begrip leidt. Aan deze redenering zijn twee andere redeneringen op te stellen, die eraan voorafgaan:

1. $[\text{Waarneming} \rightarrow \text{IetsAnders}] \rightarrow \text{Begrip}$
2. $[\text{IetsAnders} \rightarrow \text{Waarneming}] \rightarrow \text{Begrip}$

In het tweede item is voor IetsAnders de term Observatie te gebruiken: Observatie dus Waarneming , dan daarna Begrip . Observatie is op die manier als fundamenteel opgevat. Mensen zeggen: Ik zal proberen begrip te kweken bij die persoon. Men probeert dan de *waarneming* te beïnvloeden door *andere gedachten proberen aan te spreken*, die dan, wat geobserveerd is, moeten vervangen. Wat men dan wil berust ook op de gedachte dat waarnemen van iets berust op het hebben van gedachten over dat iets, al of niet uit observatie verkregen, of het ontbreken ervan. In het eerste item kan men bij IetsAnders denken aan een handeling verrichten waaruit begrip ontstaat.

1.1 Kant's Tabellen

⁶Zie voor andere tabellen bladzijde 77. Van begin af aan dat ik het werk van Kant probeer te lezen en begrijpen, viel het me op dat de door hem ontworpen tabellen vrij natuurlijk zijn, zonder er verder aandacht te geven. Die aandacht ontstaat nu, want bij het oordelen over morele zaken gebruiken mensen ook hun analytisch denkvermogen. Als eerste tabel uit Kant (1995a) bladzijde 116. Als begeleidend boek hierbij neem ik Kant (2004b). Over oordelen is uit te spreken dat zij

kwantiteit	{	het algemene	Alle A's zijn B;
		het bijzondere	Sommige A's zijn B;
		het enkelvoudige	A is B.

hebben. Op bladzijde 161 van Kant (2004b) staan voorbeelden van wat Kant bedoelde, dat heb ik in de tabel neergezet. In wat onderscheidt de derde oordeelsvorm van het eerste? Gegeven het eerste, dan gegeven A, geldt A is B. Spreekt men 'Kant is sterfelijk uit' bedoelt men niet te zeggen dat Kant een voorbeeld is van het algemene, maar zegt men 'Ook Kant is sterfelijk'. Dus het enkelvoudige is begrepen in het algemene. Dit is niet het geval bij een uitspraak als 'Kant is een eenhoorn'. Omdat Kant een voorbeeld is van een mens, komt a priori aan Kant toe wat aan iedereen toekomt. Bij het tweede is toe te voegen: Voor andere A's geldt dat zij niet B hebben. Zie ook bladzijde 54. Maar ook

kwaliteit	{	het bevestigende	A is B;
		het ontkennde	A is-niet B;
		het oneindige	A is niet-B.

hebben. Met als opgegeven voorbeeld-redeneringen: Socrates is rechtvaardig; Socrates is niet rechtvaardig; Socrates is onrechtvaardig. Dat pas ik aan mijn gebruik van ontkenning aan. In de tweede redenering wordt de link tussen subject en predikaat, verwoord met 'is', uitgesloten.⁷In de derde redenering staat geschreven dat in *Socrates is niet-rechtvaardig* sprake is van een extrinsieke ontkenning, terwijl het onrechtvaardig zijn een intrinsieke ontkenning is. Socrates kan namelijk een niet-rechtvaardig oordeel vellen zonder dat hij onrechtvaardig is. Ik vervolg dit voorbeeld met: Socrates is onrechtvaardig; Socrates is-niet onrechtvaardig; Socrates is niet-onrechtvaardig. Bovendien lees ik dat de transcendentale logica ook de waarde of de inhoud van de logische bevestiging met behulp van een ontkennend predikaat vaststelt, hetgeen tevens bijdraagt aan winst van de kennis van een zaak. Dat lijkt me toch te zijn wat ik heb bedacht, namelijk dat ontkenning van een betrekking of bewering ook zinvol moet zijn en inzicht geeft in de bewijsvoering. Op dit moment, eind juli 2018, bespreekt men de gedachten dat negatieve uitslagen in medisch onderzoek niet voor publicatie geschikt zijn of zouden zijn want het is niet 'sexy'. Dat een medicijn in wording geen effect sorteert blijkt irrelevante kennis bij zich te dragen. Opmerkelijk. Wel een bijsluiter leveren bij een statistisch getest medicijn maar geen bijsluiter bij een 'positief' onderzoek leveren? Wat wil men aantonen, is dan de vraag. Is het moreel te rechtvaardigen?

En ook in

$$\text{betrekking} \left\{ \begin{array}{ll} \text{het klassificerende} & A \text{ is } B; \\ \text{het onderstellende} & \text{Als } A, \text{ dan } B; \\ \text{het kiezende} & A \text{ is ofwel } B, \text{ ofwel } C. \end{array} \right.$$

tot iets staan. Hierbij zijn geen moeilijkheden te verwachten. In het

tweede geval zegt men, gegeven A, is onherroepelijk sprake van B. B is dan het gevolg van A. Is A dan de oorzaak te noemen? Bovendien moet B a priori bekend zijn. Met betrekking tot het kiezende merkt Kant op dat A, B en C nevensgeschikt zijn, anders kan het zijn dat men gedwongen is tevens iets anders te moeten kiezen. En dat zij onder een

modaal	{	het problematische	[A is B] is mogelijk;
		het bevestigende	[A is B] is werkelijk;
		het niet weerlegbare	[A is B] is noodzakelijk.

regime staan. Ik krijg hierbij de gedachte dat het mogelijk zijn betekent dat men het oordeel 'A is B' open laat. Het tweede oordeel zegt dat het is zoals het is. Het derde oordeel het tegendeel van een oordeel niet kan aantonen, zodat het tegendeel buitengesloten is, dan is het te verwoorden met het is noodzakelijk zo. Dan is nog op te merken dat er sprake is van een klassificerend oordeel waarvan de bevestiging of ontkenning in het eerste geval herroepelijk is, in het tweede geval is er bevestiging; in het derde geval is de bevestiging onherroepelijk. Naar mijn opvatting geldt dat als een bewering te bewijzen is, het ook noodzakelijk is en dan staat er dat het te bewijzen en niet te weerleggen is. Dat is door mij benoemd met uitgangspunt. Het uitgangspunt is dus 'A is B'.

⁸Ik keer terug naar de tabel 'kwaliteit' en neem de bewering 'A is-niet B' onder de loep. De bewering 'A is B' staat voor: B wordt geïmporteerd naar A, èn, A wordt geëxporteerd naar B. Dat is de betekenis van koppelwerkwoord 'is'. Ontbreekt één van de twee verbindingen, is de bewering te omschrijven met 'Het is niet duidelijk dat 'A is B'.' waarbij verondersteld is dat 'duidelijk' een attribuut is van een bewering en ook als zodanig vaststaat. Dat iets van een

bewering helemaal niet duidelijk is, is in het voorbeeld van Kant weggelaten, want wat moet men aan met beweringen waarover men niets kan zeggen, alleen dat het geponeerd is als bewering.

De volgende nog te beantwoorden vraag is: Wat beogen deze tabellen? De termen 'kwantiteit', 'kwaliteit', 'betrekking' en 'modaliteit' zijn totaal verschillend. Betrekking gaat over de verbinding van kwaliteit met kwantiteit, modaliteit gaat over de vraag of deze verbinding mogelijk, werkelijk dan wel noodzakelijk is. Het is de basis van waaruit men verder kan gaan nadenken.

1.2 Nuttige zaken

Ik maak gebruik van 'Session One: Identity Theory And Why It Won't Work, Marianne Talbot, University of Oxford, 26/27th November 2011. The Context of Identity Theory. Een opmerking vooraf. M. Talbot gebruikt de term 'waar geloof' als een geloven in iets dat waar is. Welnu, zij brengt argumenten te berde waarmee de zogeheten 'identity theory' onhoudbaar is. De argumentatie zou moeten overtuigen, maar overtuigen is geen bewijs leveren. Overtuigen betekent dat de gegeven argumentatie andere interpretaties opzij zet. Meer niet. Ik vervolg met de notities. Vanaf midden 1600 na Chr. tot begin 1900 na Chr. was het Cartesiaanse dualisme de gangbare opvatting. Naar Descartes mening is er een echt verschil tussen een geestelijke toestand en een fysieke toestand omdat hun wezenlijke eigenschappen verschillend zijn. In de woorden van M. Talbot, dus Descartes geloofde dat het wezenlijke van de geest was, de verschillende vormen van denken, en tegenwoordig kan men eraan toevoegen dat er geestelijke toestanden zijn waarvan het kenmerk is dat zij bepaalde kwaliteiten hebben, terwijl de essentie van 'lichaam' bestaat in de verscheidene modi van uitgebreidheid. Ik neem Descartes erbij en wel Descartes (1977). Met de eerste drie hoofdstukken waarin de geesteshouding wordt beschreven om wetenschap te bedrijven, stem ik in. Het stap voor stap na lopen van wat beweerd is, blijkt goed te werken. Ik zou eraan toevoegen dat aangezien mensen bereid zichzelf te doden omwille van rijkdom, het van wezenlijk belang is na te gaan waarom mensen handelen zoals ze doen. In het algemeen gesproken overziet de mens de gevolgen van zijn handelingen niet. Evenzo is onderzoek naar gevolgen van ingevoerde technieken moeilijk uit te voeren, omdat, in ieder geval, het onderzoek zich ook moet

uitstrekken over een (heel) lange periode. Bijvoorbeeld. Er is sedert de opkomst van het gebruik van electro-magnetische straling ook her en der geconstateerd, geopperd, dat deze straling slecht kan zijn voor het algeheel welbevinden van mensen. Onderzoek wijst uit dat er geen negatieve effecten zijn te constateren op de biologie van de mens, daarom worden klachten naar de prullenmand verwezen. Het betekent dat men de gebruikte onderzoekstechnieken als absoluut goed kwalificeert. Wat daarmee bedoeld is, is omgeven met duisternis. Er is meer elektromagnetische straling in de leefomgeving van veel mensen en omdat straling, naar men zegt, uitzenden is van bepaalde deeltjes materie, ontvangt het lichaam meer deeltjes dan vòòr de invoering van electro-magnetisme. Òf is de opvatting dat men zich op den duur aanpast aan gewijzigde natuurlijke omstandigheden?

Ik neem hoofdstuk 4 uit het tijdelijke leiboek. Ik citeer:

Maar onmiddellijk daarop besepte ik dat, terwijl ik aldus wilde menen dat alles onwaar is, het noodzakelijk was dat ik die dat dacht, iets was. En beseffende dat deze waarheid 'Ik denk dus ik ben' zo sterk en zo zeker was dat zelfs de meest buitensporige veronderstellingen van de sceptici niet bij machte waren haar aan te tasten, meende ik dat ik haar zonder enig bezwaar kon beschouwen als het eerste uitgangspunt van de filosofie die ik zocht.

⁹De valuatie 'zeker' is door mij omschreven als geen vergissing maken, het is dus een feit. ¹⁰Niet-zeker is omschreven met geen vergissing in het tegendeel. Onzeker als noch zeker zijn van de zaak, noch zeker zijn van het tegendeel. Niet onzeker is dan de ontkenning van het niet-zeker zijn van de zaak ofook de ontkenning van het niet-zeker zijn van het tegendeel van de zaak. Duidelijk is dat Descartes

vastlegde dat hij geen vergissing maakte. Het is onmogelijk dat ik mij vergis en daaruit volgt dat het niet tot de mogelijkheden behoort dat ik me vergis, en dus is het noodzakelijk dat ik me niet vergis. Dus ben ik zeker van mijn zaak. En even verderop

Dit Ik, dat wil zeggen, de ziel, waardoor ik ben wat ik ben, is dus geheel van het lichaam onderscheiden en is zelfs gemakkelijker te kennen dan het lichaam. Zelfs als het lichaam niet zou bestaan zou de ziel evengoed volledig zijn wat ze is. Daarna stelde ik in het algemeen de vraag aan de orde wat er nodig is opdat een uitspraak zeker en waar is.

Hoe kan men zeggen dat wat nodig is opdat een bewering zeker is? Anders gezegd, wat is nodig opdat ik geen vergissing bega? Daarop is geen eensluidend antwoord te bedenken.¹¹ Het aantal keuzemogelijkheden die een mens heeft is overaftelbaar. Het andere is evenmin eensluidend te beantwoorden. Descartes vatte de uitspraak 'Ik denk dus ik ben' op als waar en zeker, en om te denken moet ik bestaan. Dat het niet eenvoudig is om onderscheidend te kunnen denken, blijkt uit alledaagse zaken. Even verderop op bladzijde 71:

Er bleef dus slechts één mogelijkheid over, namelijk dat deze voorstelling in mij was voortgebracht.

Wat met voorstelling bedoeld is, is onduidelijk. Bedoeld is waarschijnlijk 'denkbeeld', 'gedachte'. De vertaling van het Duitse woord 'Vorstellung' is denkbeeld, idee. Een toneelvoorstelling is een visualisatie van denkbeelden over hoe een situatie uit het leven zich ontvouwt. Dat het lichaam geheel te onderscheiden is van de geest, is gevat met de term 'dualisme'. Ik kan me niet indenken dat Descartes

ook werkelijk dacht aan 'de geest uit de fles' want hij gaf duidelijk aan, in geschrift, dat mensen voelen, lopen en handelingen verrichten, op stap gaan enzovoort. Deze uitspraak van Descartes lijkt me eerder een absolute vooronderstelling te zijn en daarom kan er geen waarheidswaarde aan toegekend worden. Men is er wel zeker van, ofschoon men zich menigmaal afvraagt of ik het wel ben die denkt. Geest is verschillend van het lichaam maar niet totaal verschillend. Als Descartes verliefd was voelde hij niets in zijn lichaam en daarom kon hij de geest ontkoppelen van het lichaam?

Mij lijkt het dat de beeldspraak 'een paard en wagen heeft een bestuurder' op de achtergrond een rol speelt. De menner vervult de Rol van bestuurder. Een computer heeft een besturingssysteem dat geactiveerd wordt door een bediener ervan. De geest bestuurt als het ware het lichaam. Zonder invoer geen beweging, en dus ook geen uitvoer. Blijkbaar vindt een dualist dat lichaam en geest verschillend zijn, wat op zich correct is, want het besturingssysteem maakt deel uit van het geheel en is daarmee onlosmakelijk verbonden. Of die beeldspraak in zijn algemeenheid van toepassing is, te extrapoleren, is een andere vraag. Er komen dan de volgende opmerkingen op de tong, omtrent lichaam en geest, bij wat ik lees:

Omdat gedachten elkaar opvolgen, naar ons gevoel, is er een soort innerlijk rijk van gedachten dat op zichzelf bestaat.

Omdat het lichaam materie is, is er zoiets als een stoffelijk rijk. Ook dit bestaat op zichzelf.

Beide rijken bestaan gescheiden naast elkaar.

Zijn eigenschappen van de geest, zo die te bepalen zouden zijn, wel eigenschappen zoals we die kennen van een lichaam? Opschrijven is

een ding, het er zijn is iets anders. Wel zijn aan een lichaam concrete eigenschappen te ontwaren zoals: Als gevolg van de geestestoestand gedurende een periode, is dit boek ontstaan. Komt het verschillend zijn van lichaam en geest wel overeen met het verschillend zijn van objecten? Een geest kan je niet grijpen maar wel het geschrift. Uit de geschriften van Descartes probeer ik zijn geest te begrijpen. Niet voor niets zegt men 'de geest van de letter'. Ik krijg de indruk dat Descartes iets anders bedoelde te zeggen dan men mij wijs maakte. Aangezien Descartes brieven schreef, als reactie op vragen gesteld aan hem, had hij in de gaten of moet wel in de gaten hebben gehad, dat er geen strikte scheiding is tussen lichaam en geest zoals baksteen en cement.¹² Het begint erop te lijken dat verschillend-zijn gebruikt is zoals de term GROTER. Het getal zeven is groter dan het getal 5, de Mont Blanc is groter dan het Kopje van Bloemendaal. De term VERSCHILLEND toegepast op een object zoals kat, geeft VERSCHILLEND(kat). Een eigenschap van objecten om verschillend te zijn van een exemplaar uit de categorie 'kat'. Het zijn soms ontologische eigenschappen en soms logisch. Maar wat te doen met VERSCHILLEND(gedachte aan het groter zijn dan het getal zeven)? Mijn kleinzoon Lewis merkte het volgende op bij hoofdrekken. Op zijn vraag hoeveel $5+6$ is, antwoordde ik met 11 katten. Dit herhaalde zich enige keren. En toen zei hij: Getallen zijn geen katten. Neem de gedachte 'gelijk te zijn aan het getal 7'. De term 'VERSCHILLEND(gedachte aan het groter zijn dan het getal zeven)' drukt ook een gedachte uit. Het lijkt me zelfs een categorie te zijn, omdat het gedachten beschrijft die het kenmerk 'groter dan het getal zeven' moeten hebben. Het is zelfs op te vatten als een referent in een op te bouwen kennisruimte waaraan gedachten zijn gekoppeld, zoals 'de gedachte aan het gelijk zijn aan het getal zeven'. Kan

men spreken over het begrip 'categorie'? Bij gegeven kennisruimte kan men wel categoriën vaststellen, maar het is niet zo dat men van tevoren weet dat er een categorie is. Met betrekking tot een kennisruimte heb ik hiervoor het begrip 'classificator' ingevoerd. Hieruit is op te maken dat de gedachte 'categorie', in het algemeen gesproken, niet kan definiëren. Zie nu bladzijde 28 en verder van Korbee (2018b) voor de opmerking dat in plaats van het geheel aan objecten dat voldoet aan eigenschap ϕ , men ook het begrip 'categorie' kan gebruiken.

De bewering 'Deze slager heeft altijd goed vlees.' drukt uit dat de slager bepaalde geestelijke kwaliteiten bezit, dat af te leiden is uit de verkoop van goed vlees. Hoe zit met de geest van de letter van Descartes? Is die beter dan de geest van de letter van Marianne Talbot? Hoe zou men aan de hand van geschriften moeten vaststellen welk gedachten beter zijn? De geschriften zijn niet om te zetten in daden, opdat men de gedachten kan volgen, noch om te zetten in een rivier aan gedachten, zodat men de loop van gedachten kan volgen. Dus heeft Descartes toch gelijk?

Ik neem als laatste citaat bladzijde 73

... dat van elke veronderstelde driehoek de som der hoeken gelijk moet zijn aan die van twee rechte hoeken, maar niets daaraan garandeerde mij dat er ook werkelijk driehoeken bestaan.

Op het moment dat men een driehoek tekent, zoals men geleerd is dat te doen, bestaat de driehoek, naar vorm bekeken is het als categorie op te vatten. Ook bij Descartes speelt het gebruik van de term 'voorstelling van zaken' een belangrijke rol. Wat is hiermee bedoeld?